

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

На правах рукопису

ПОЛЯРУШ Світлана Іванівна

СТАНОВЛЕННЯ І ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ
ОПІКИ ТА ГРОМАДСЬКОЇ БЛАГОДІЙНОСТІ НА
ЛІВОБЕРЕЖНІЙ УКРАЇНІ /1775-1918 рр./

Спеціальність 07.00.01 - Історія України

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

КИЇВ - 1996

AB 34.427

00754325 (Q)

дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі історії України історичного факультету Українського державного педагогічного університету ім. М.П.Драгоманова.

Науковий керівник - доктор історичних наук, професор
В.Й.Борисенко

Офіційні опоненти - доктор історичних наук, професор
А.М.Катренко
кандидат історичних наук, професор
А.К.Болощенко

Провідна організація - Інститут історії НАН України.

Захист відбудеться "29" квітня 1996 р.
о "10" годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д.01.01.32 в Київському університеті імені Тараса Шевченка /252033, м. Київ, вул.Володимирська, 60, ауд. 349/.

З дисертацією можна ознайомитися в науковій бібліотеці університету /Київ, вул. Володимирська, 58/.

Автореферат розісланий "25" березня 1996р

Вчений секретар спеціалізованої
вченої ради, кандидат історичних
наук

О.І.Божко

ЛНБ ім. В. Стефаніка
АН України

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, посилань, додатків та списку джерел і літератури.

Вступ. Актуальність дослідження. Сучасний період розвитку України характеризується глибокими зрушеннями в економіці, політиці, соціальній сфері, психології людей. Нелегкий процес будівництва незалежної держави ускладнюється економічною кризою. У цей час особливо гостро постає питання соціального захисту дітей-сиріт, немічних, калік, осіб похилого віку. При вирішенні вказаної проблеми, суттєву допомогу може надати вивчення дожовтневого законодавства та досвіду діяльності офіційних структур і громадськості по підтримці найменш захищених верств населення.

Поступово змінюється ставлення суспільства до ідей радикального зцілення його від злиднів та бідності. Приходить розуміння того, що "нерівність політична - умовна, нерівність соціальна - постійна"¹. Пом'якшення останньої можливе лише завдяки щоденній копійчкій праці як державних органів опіки, так і громадських об'єднань. У цьому контексті, дослідження принципів роботи, фінансування благодійних товариств дорадянського періоду має велике практичне значення.

Під впливом нових історичних реалій переоцінюється мислення нашого народу, роль окремих осіб та цілих інституцій. Більш об'єктивним став підхід до визначення місця церкви в історії України. Якщо раніше спрощено подавались лише негативні сторони життя духовенства, наголошувалось на його реакційній сутності, то тепер справедливість вимагає звернутися до позитивної ролі пастирства, а отже і до його філантропії на різних етапах існування церкви.

Зауважимо ще, що проблема підтримки у дорадянській період науперизованих категорій населення як окремих напрямків соціальної політики верхніх ешелонів влади, а також питання участі у цій справі церкви і представників освічених класів залишалися поза увагою історичної науки. Усе це і спонукало дисертантку обрати дану тему.

1. Д"Ссонвиль Г. Еужда, порок и благотворительность. - СПб., 1899. - С. 16.

Предметом дослідження є "Прикази громадської опіки", земства, церковні органи допомоги та благодійні товариства, що функціонували на Лівобережній Україні з останньої чверті ХІІІ ст. і до 1918 р., коли під впливом різних обставин вони зникли.

Об'єктом аналізу в реферованій роботі є процес формування державних, церковних і громадських структур допомоги малозахищеним категоріям населення, а також їх діяльність у вказаній сфері на Лівобережжі у період 1775-1918 рр.

Ступінь наукової розробки теми. У дорадянський період історія утворення мережі офіційних органів опіки та філантропічних спілок на території Російської імперії у вітчизняній та зарубіжній історіографії не досліджувалася. Перші спроби дати цілісну картину формування державної політики стосовно науперизованих категорій суспільства були зроблені наприкінці ХІХ ст. П.І.Георгієвським, В.Ф.Держинським, Г.Д"Оссонвілем та Є.Д.Максимовим¹. Вони проаналізували законодавчі акти російського самодержавства починаючи з ХІІІ ст. і до середини ХІХ ст., які намагалися поліпшити долю найменш захищених верств населення, узагальнили досвід провідних країн Західної Європи і дали ряд практичних рекомендацій щодо прискорення розвитку системи громадського піклування.

Свій скромний внесок у розробку проблеми благодійності зробив і видатний російський історик В.Й.Ключевський, прочитавши у 1891 р. публічну лекцію на користь потерпілих від неврожаю. Однак, його виступ носив пропагандистський характер і не переслідував мету всебічно змалювати процес організації філантропічних об'єднань².

Суттєвим доповненням до вказаних праць є спеціальне дослідження С.К.Гогеля. Автор вказав на особливості збідніння населення на початку ХХ ст. /масовість, науперизація, дегра-

1. Георгиевский П.И. Призрение бедных и благотворительность. - СПб., 1894; Держинский В.Ф. Заметки об общественном призрении. - М., 1897; Д"Оссонвиль Г. Нужда, порок и благотворительность. - СПб., 1899; Максимов Е.Д. Очерки частной благотворительности в России. - СПб., 1897.

2. Ключевский В.О. Добрые люди Древней Руси. - М., 1907.

дація/ і виділив два основних завдання благодійності: трудова підтримка населення, моральна допомога¹.

Побіжно торкався історії організації мережі філантропічних закладів для соцевільних та товариств для колишніх в'язнів, дітей-правопорушників, бурлаків і п'яниць відомий юрист І.Т.Тарасов, розглядаючи їх у контексті каральних функцій поліції².

Безіжне значення для активізації перекладів відповідної іноземної літератури та створення вітчизняних праць з питань організації громадського піклування і добротинності мали запроваджені царицею Олександрою Федорівною в 1901 р. конкурси на краї творів з цієї проблеми, а також премії її імені³. Одним з перших переможців був німецький економіст і філософ Вільгельм Рошер⁴. Його дослідження носило теоретичний характер, аналізувало основні системи заходів проти бідності у провідних країнах Західної Європи, Америки та Росії, починаючи з давніх часів, розкривало причини пауперизації, керівні принципи допомоги зuboжілим.

У 90-х роках XIX ст. з'являються праці, що були присвячені окремим державним установам опіки та діяльності органів самоуправління у цій справі. Серед них особібно стоять роботи згаданого вже Є.Д.Максимова⁵. Однак, будучи представником земських лібералів, він усіляко підкреслював своє негативне ставлення до "Приказів громадської опіки".

Під постійною увагою дослідників перебувало висвітлення внеску напівдержавних відомств у справу підтримки пауперизованих верств суспільства. Але воно переважно носило панегі-

1. Гогель С.К. Объединение и взаимодействие частной и общественной благотворительности. - СПб., 1908.

2. Тарасов И.Т. Учебник науки полицейского права. - М., 1891.

3. Премии Августейшего Имени Ея Величества Государыни Императрицы Александры Федоровны. - К., 1904.

4. Рошер В. Система призрения бедных и мероприятия против бедности. - Черкассы, 1899.

5. Максимов Е.Д. Очерк земской деятельности в области общественного призрения. - СПб., 1895; Він же. Городское общественное управление в деле помощи бедным. - СПб., 1905.

ричний характер¹. Ряд праць присвячені ввілейним датам існування "Слов"янського благодійного товариства", "Російського Червоного Хреста"².

Стосовно ж України досліджень з вказаних вище проблем немає. Бчених більше цікавили питання організації громадського піклування до кінця ХІІІ ст., яке тісно пов'язувалося з церквою. Статті М.Ф.Сумцова, П.Ефименка, В.Василенка у "Киевской Старине" реконструювали побут мандрівців та способи їх опіки братствами і церквою³. Не відходить від цієї традиції і Д.І.Багалій, вивчаючи минуле Слобідської України⁴.

Тему відносин між державою і духовенством на ниві опіки досить плідно розробляв А.Доброклонський. У його книзі найбільш повно висвітлена політика самодержавства щодо бідного пастирства, дається коротка характеристика правового становища та способів утримання німецьких служителів культу⁵.

А.Папков, І.Малишевський, І.Седуль розглядали історію створення установ "общественного призрения" у парафіях, вказували на необхідність розширення повноважень церковно-парафіяльних попечительств. Вони переконливо доводили, що лише завдяки взаємодії церковного і світського елементів можлива

-
1. Обзорение учреждений Императрицы Марии в 25-летие с 1828 по 1853 г. - СПб., 1854; Селезнев И.Я. 50-летие IV Отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии. - СПб., 1878; Троицкий В. Исторический очерк Совета Императорского Человеколюбивого Общества. - СПб., 1898.
 2. Алмазов А.К. К 25-летию Общества Красного Креста. - М., 1892; Колмаков Н. Очерк деятельности Киевского Славянского благотворительного общества за 25 лет его существования. 1869-1894. - К., 1894.
 3. Сумцов Н. Шпиталь в м.Боромле // Киевская Старина. - 1883. - № 9-10; Ефименко П. Шпитали в Малороссии // Там же. - 1883. - № 4; Василенко В. К вопросу о призрении слепых и всяких нищих // Там же. - 1904. - № 7-8.
 4. Багалій Д.І. Історія Слобідської України. - Харків: "Дельта". - 1993.
 5. Доброклонский А. Руководство по истории русской церкви. - Вып. 1-4. - Рязань, 1889-1893.

справді дієва підтримка зuboжилих мирян¹.

У радянський час дослідження історії державної опіки та благодійності не велося, так як у історіографії утвердилися спрощені ідеї марксистсько-ленінського вчення про антинародну сутність усіх політичних систем досоціалістичного періоду. Згідно з його теорією класової боротьби як рушійної сили суспільного прогресу, усі офіційно дозволені структури розглядалися як складові частини машини для гноблення народних мас. Функції останніх як регуляторів відносин між різними прошарками населення ігнорувалися, а тому і відкидалася усяка думка про вивчення дожовтневих установ допомоги науперизованим верствам населення. Церква оцінювалася як реакційна сила. Оскільки благодійність - справа, яка під силу тільки багатим людям, а вони вважалися гнобителями народу, - то остання розглядалася як спосіб відволікання робітників і селян від революції.

Лише з кінця 1980-х років у періодиці з'явилися публікації А.Боханова, Т.Рудської та інших, що висвітлювали добродійну діяльність царської сім'ї, купецтва, буржуазії, тобто усіх тих, хто раніше вважався класовим ворогом². Стаття В.Голубєва про "Императорское Человечколюбивое Общество" показала, що збережені архіви цього товариства нарешті привернули увагу істориків³.

Суттєвим внеском у розуміння політики самодержавства щодо філантропії та відношення до неї різночинців-"шестидесятників" стала праця американської дослідниці Адель Лінден-

-
1. Папков А.А. Упадок православного прихода /XVIII-XIX ст./: Историческая справка. - М., 1899; Мальшевский И. О церковно-приходских попечительствах // Труды Киевской Духовной Академии. - 1878. - № 2. - С. 1-60; Федуль И. К реформе приходских попечительств. - М., 1894.
 2. Боханов А. Судьба мецената // Неделя. - 1989. - № 46. - С. 7; Рудская Т. В доме Романовых // Работница. - 1992. - № 1. - С. 18.
 3. Голубев В. В пользу бедных // Родина. - 1991. - № 3. - С. 28-38.

мейер¹. Авторка обмежилася періодом 1855-1860 рр., зробила цінні підрахунки кількості товариств у Російській імперії, при цьому використали нові архівні матеріали.

Сучасні українські вчені тільки побіжно торкаються питань підтримки деяких категорій зuboжілого населення у дорадянський час. Так, у працях О.О.Рафальського і С.П.Степанович поряд з характеристикою матеріального становища студентства дається перелік земляцтв і товариств допомоги учням вищих шкіл Києва, Харкова, Катеринослава².

Окремі дослідники свою увагу зосереджували переважно на діяльності прогресивної громадськості та земств по підвищенню культурно-освітнього рівня і духовності народних мас /В.А.Горисенко, А.К.Болощенко, Р.П.Іванова, В.І.Кізченко, С.П.Стельмах/³.

1. Линденмейер А. Добровольные благотворительные общества в эпоху великих реформ // Великие реформы в России. 1856 - 1874: Сборник / Под ред. Л.Г.Захаровой, Б.Эклофа, Дк.Бушнелла. - М.: Изд-во Моск. ун-та, 1992. - С. 283-300.
2. Рафальский О.А. Межнациональные революционные связи студенчества на Украине /1895-1914 гг./: Автореф. дис. ... канд.ист.наук. - К., 1990; Степанович Е.П. Высшая специальная школа на Украине /конец XIX - начало XX в./ - К.: Наукова думка, 1991.
3. Горисенко В.И. Сельское начальное образование на Левобережной Украине 60-90-х годов XIX в.: Автореф. дис. ... канд.ист. наук. - К., 1976; Він же. Боротьба демократичних сил за народну освіту на Україні в 60-90-х роках XIX ст. - К.: Наукова думка, 1980; Болощенко А.К. Нариси з історії суспільно-політичного руху на Україні в 70-х - початку 80-х років XIX ст. - К.: Наукова думка, 1974; Іванова Р.П. Михайло Драгоманов у суспільно-політичному русі Росії та України. - К.: Ед.Київ. ун-ту, 1971; Кізченко В.И. Культурний облик пролетариата України в період імперіалізму. - К.: Наукова думка, 1990; Стельмах С.П. Політика самодержавія в області народного освіти на Україні в 60-90-х роках XIX в.: Дис. ... канд.ист. наук. - К., 1991.

Предметом пильної уваги ряду авторів наукових робіт 1990-х років стала не тільки радикально настроєна національна інтелігенція, а й помірковані її кола, часто об'єднані у різноманітні добровільні спілки, у тому числі й філантропічні /О.В.Балицька, С.П.Назимко, М.Ю.Пашков, Н.А.Шип/¹.

Однією з останніх монографій, в якій всебічно характеризується роль церкви в житті українського народу, є колективний доробок В.І.Ульяновського, О.П.Крижанівського та С.М.Плохія². У третій книзі вчені наводять лише окремі факти благодійності чернецтва, зауважуючи при цьому, що воно більше піклувалося про власне благополуччя.

Зарубіжні українознавці Д.Дорошенко, І.Сгієнко, Н.Полонська-Еасиленко, Ю.Федорів теж побіжно торкалися церковної доброчинності, розглядаючи її у контексті діяльності братств³.

Отже, наведений огляд літератури по темі дисертації свідчить, що проблема історії створення мережі органів державної та церковної опіки, благодійних товариств в Україні,

-
1. Балицька О.В. Громадсько-політична діяльність української інтелігенції /Серезень 1917 - квітень 1918 р./: Дис. ... канд.іст. наук. - К., 1993; Назимко С.П. Участь міських верств населення України у національно-визвольному русі /1906-1907 рр./: Дис. ... канд.іст. наук. - К., 1994; Пашков М.Ю. Соціально-функціональний аналіз общественных объединений на Украине в XIX-XX вв.: Дис. ... канд.филос. наук. - К., 1991; Шип Н.А. Интеллигенция на Украине /XIX в./: Историко-социологический очерк. - К.: Наукова думка, 1991.
 2. Крижанівський О.П., Плохій С.М. Історія церкви та релігійної думки в Україні: Навчальний посібник: У 3-х книгах. Кн. 3. Кінець ХVІ - середина ХІХ ст. - К.: Либідь, 1994.
 3. Дорошенко Д.І. Православна церква в минулому і сучасному житті українського народу. - Берлін, 1940; Сгієнко І. Українська церква: Нариси з історії Української православної церкви: У 2 т.: Т. 1-2. - К.: Україна, 1993; Полонська-Еасиленко Н. Історія України: В 2 т. - К.: Либідь, 1992; Федорів Ю. Історія церкви в Україні. - Торонто, 1986.

а тим більше на Лівобережжі, не була предметом спеціального наукового дослідження.

Мета дослідження полягає у тому, щоб показати процес організації допомоги незахищеним верствам суспільства як з боку владних структур, так і з боку представників освічених класів на Лівобережній Україні з кінця XVII ст. до 1918 р.

Завдання дослідження. Для реалізації вказаної мети, враховуючи актуальність досліджуваної проблеми та нерозробленість її в історіографії, дисертантка поставила перед собою наступні завдання:

- проаналізувати закони Російської імперії, які стосуються органів опіки, відносин між церквою та державою, між добродійними об'єднаннями та самодержавством у цій справі;
- розкрити основні напрямки роботи "Приказів громадської опіки" та земств у вказаному регіоні;
- з'ясувати роль і місце церковних установ у підтримці бідного духовенства та мирян;
- охарактеризувати процес виникнення благодійних спілок, засади, на яких вони функціонували, дати їх класифікацію;
- висвітлити особливості управління, фінансування і діяльності філантропічних союзів, їх вплив на становище конкретних категорій пауперизованого населення;
- відтворити внутрішній устрій та роботу деяких благодійних закладів.

Хронологічні рамки дисертації охоплюють 1775-1918 рр. Нижня межа обумовлена появою "Учреждения о губерниях" - законодавчого акту, яким самодержавство розпочало реформування місцевого управління і створило у губерніях нові інституції. Одна з цих інституцій покликана була виконувати функції опіки. Верхня межа дослідження визначена 1918 р., коли повністю руйнується стара самодержавна система допомоги населенню, а нова ще не створена, коли благодійні товариства самоліквідуються внаслідок політичної нестабільності, економічного хаосу, іноземної інтервенції та боротьби за владу різних політичних сил в Україні.

Територіальні рамки дослідження обмежені Лівобережною Україною /Полтавською, Харківською та Чернігівською губерніями/, що пояснюється більш раннім поширенням на них російсь-

Положення, інструкції, протоколи загальних зборів, звіти, відомості про збір речей і продуктів філантропічних товариств загальноросійського підпорядкування /Червоного Хреста - ДАПО. - Ф. 998; ДАЧО. - Ф. 142; Попечительства про турми - ДАЧО. - Ф. 165; Тетянинського комітету - ДАПО. - Ф. 992; Попечительства про народну тверезість - ДАПО. - Ф. 773, ДАХО.- Ф. 216/ та громад місцевого значення дозволяють всебічно відтворити діяльність благодійних об'єднань на Лівобережжі.

Крім того, для виявлення загальних тенденцій у політиці верхньої влади на ниві опіки, дисертанткою використано "Полное Собрание Законов Российской Империи". Відомості про організацію земської підтримки пауперизованим елементам суспільства взяті з опублікованих журналів засідань, систематичних зібрань постанов, доповідей та звітів управ.

Найбільш повну картину розвитку мережі добродійних спілок на початку ХХ ст. дає довідник, виданий "Гедомством Учреждений Императрицы Марии"¹. У ньому міститься інформація про час відкриття, кількісний склад, капітали, прибутки і видатки різноманітних товариств.

Досить відомі у свій час журнали "Нужда и помощь", "Трудовая помощь", "Призрение и благотворительность в России" вміщували на своїх сторінках звіти окремих благодійних об'єднань місцевого підпорядкування. Ці матеріали ще чекають на свого дослідника.

У "Киевской Старине" і "Трудах Полтавской Ученой Архивной Комиссии" публікувалися цікаві краєзнавчі доробки, що базувалися на втрачених сьогодні архівних документах. Питання церковно-громадської опіки піднімалися у "Полтавских епархиальных ведомостях" і "Черниговских епархиальных известиях".

Наукова новизна дослідження. В дисертації вперше в історіографії на базі архівних і друкованих матеріалів показано формування мережі благодійних установ та їх діяльність на Лівобережжі наприкінці ХУІІІ - початку ХХ ст.;

- здійснено аналіз законодавчих актів, що стосувалися інституцій опіки, з 1775 р. до 1918 р. і виявлено основні

тенденції у політиці верхньої влади щодо цих інституцій;

- всебічно охарактеризовано діяльність державних, церковних і громадських структур допомоги малозахищеним верствам населення.

Практичне значення дисертації полягає у тому, що її висновки можуть бути використані у подальшій розробці питань історії України, у підготовці лекцій та спецкурсів з краєзнавчої тематики. Основні положення дисертації допоможуть владним структурам більш оперативно і гнучко підходити до вирішення проблем найменш захищених категорій населення України.

Наукова апробація роботи здійснювалася на кафедрі історії України історичного факультету Українського державного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова. Найважливіші її результати викладені у статтях, доповідях і повідомленнях на наукових конференціях, зокрема, на науково-практичних конференціях "Українська духовна культура в системі національної освіти" та "Проблеми збереження та відновлення історичної пам'яті" /1995 р./.

У першому розділі "Формування і функціонування органів державної та земської опіки" досліджується законодавче оформлення компетенції та механізму діяльності державних інституцій допомоги найменш захищеним верствам населення.

У дисертації проаналізовано укази самодержавства, які стосувалися "Приказів громадської опіки" /далі - ПГО/, а з 1864 р. - земств. Наголошено, що правлячі кола розширювали об'єм повноважень ПГО, однак, водночас, регламентували їх діяльність різноманітними правилами та положеннями. Спочатку розраховуючи на активну працю у цих структурах на громадських засадах представників місцевої адміністрації, уряд врешті-решт змушений був за ініціативою Полтавського і Чернігівського генерал-губернатора О.Б.Куракіна запровадити посаду "неодмінного члена" з виплатою заробітної платні, створити штати канцелярій. У цілому ж, закладений в основу організації "Приказів" принцип адміністративної колегіальності значно гальмував усі благодійні починання.

Компетенції земств у справі опіки були окреслені у загальних рисах, що дозволило їм самим визначати контингент

ставили більшу самостійність та залучили широку громадськість, були значно гнучкішими у вирішенні проблем науперизованих мас.

У другому розділі "Організація та вдосконалення системи церковного піклування" розкривається процес створення, сутність, напрямки та форми парафіяльної і монастирської підтримки малозахислених верств населення.

До секуляризації земель духовенства в Україні існувала церковно-громадська опіка звичасвого характеру. Указ 1786 р. хоча і містив проєкт створення на базі монастирів і церков богаділень, але не був доповнений конструктивним механізмом втілення його у життя та фінансовими дотаціями і времті-решт призвів до масового зубожіння священиків, занепаду парафіяльної доброчинності. Уряд навіть змушений був відкрити у 1823 р. "Почечительства про бідних духовного звання".

Створення у 1864 р. церковно-парафіяльних попечительств і братств сприяло розвитку тепер уже офіційно дозволених інституцій підтримки мирян. У своїй роботі вони надавали перевагу будівничій та релігійно-просвітній діяльності. Зважаючи на їх слабку роль у справі філантропії, самодержавство у 80-х роках XIX ст. дещо змінило політику, зробивши пастирство обов'язковим елементом світських доброчинних об'єднань, вирішуючи таким чином і фінансові завдання.

У церковному піклуванні виділяються три напрямки, допомага православно в інших країнах, самодопомога та допомога мирянам. Відповідно до них висвітлюється діяльність духовенства Лівобережжя.

Служителі культу досліджуваного регіону брали активну участь в організації підтримки православних церков за кордоном, спрямовуючи свої зусилля наприкінці XVIII ст. на Правобережжя, а з XIX ст. - на схід.

Чернецтво надавало перевагу закритим формам взаємодопомоги. При монастирях Лівобережжя функціонували лікарні, богадільні та училища для дітей бідних священиків. Більше духовенство більш урізноманітнювало свою діяльність у цій справі. Якщо до середини XIX ст. форми допомоги носили феодально-корпоративний характер, то з 60-х років минулого століття, на зразок світських, заснуються каси взаємодопомоги, поховальні каси, товариства сприяння учням духовних навчальних за-

кладів.

Допомога мирянам здійснювалась білим духовенством через церковно-парафіяльні попечительства, які на цю справу використовували до шести відсотків усіх видатків. Осібно стояло "Хрестовоздвиженське трудове братство" Чернігівської єпархії, яке виділялося значним впливом у ньому недуховного елемента і побудовою у вигляді своєрідної релігійної комуні.

У розділі наголошується на тому, що церковне піклування знаходилося під помітним впливом державних та громадських структур і перейняло від світських добродійних спілок деякі форми допомоги.

У третьому розділі "Розвиток мережі благодійних товариств" характеризується політика верхньої влади щодо фінантропічних об'єднань, діяльність організацій загального типу і медичного профілю.

Правлячі кола під тиском внутрішніх соціально-економічних змін у державі все більше схилилися до ідеї залучення громадськості до вирішення проблем малозахищених верств суспільства. Поряд з напівдержавними установами "Бедомством Учрежденій Императрици Марии", "Императорским Человечколюбивым Обществом" з'являються спілки загальноімперського гатунку /у 1819 р. - "Попечительні про торки товариства", у 1823 р. - Комітет "Призрения заслуженных гражданских чиновников", у 1839 р. - "Попечительства дитячих притулків"/. Процес спрощення механізму відкриття добродійних товариств, що розпочався з 60-х років XIX ст., завершився указом І червня 1911 р. про надання губернаторам права самим затверджувати статuti добровільних об'єднань. У той же час з утворенням у 1906 р. "Губернських у справах про громади присутствій" посилюється контроль за роботою останніх.

На Лівобережжі одним з перших відкрилося "Харківське товариство благодіяння" /1812-1817 рр./, яке проявило тенденцію до переростання у загальноімперську організацію.

У розділі проводиться думка, що "Попечительні про торки товариства", об'єднання допомоги малолітнім правопорушникам, колишнім в'язням створювалися як за участю місцевої прогресивної громадськості, так і за вказівками "зверху".

Вивчення роботи фінантропічних громад підтримки дітей-сиріт, учнівської та студентської молоді, тимчасових коміте-

тів, створених під час неврожаїв та воєн дає змогу стверджувати, що громадськість Лівобережжя надавала перевагу упереджувальним формам допомоги.

Спілки медичного профілю, за винятком "Червоного Хреста", більше уваги приділяли просвітництву. Лише з початку ХХ ст. з'являються об'єднання, чия спеціалізація йшла по шляху захисту інтересів хворих та забезпечення професійних потреб лікарів.

На Лівобережжі були певні особливості утворення філантропічних товариств. Зокрема, до початку 80-х років ХІХ ст. останні виникали, здебільшого, у губернських містах. Тут повністю були відсутні слов'янські комітети, адже опікуваний ними контингент оселявся на півдні України або у столицях. Більшість товариств намагалася надавати підтримку тимчасового характеру.

У розділі робиться висновок про плідну співпрацю державних структур та громадськості на ниві доброчинництва та про поглиблення спеціалізації серед товариств з метою індивідуалізації допомоги.

В результаті проведеного дослідження автор прийшов до ряду висновків, основні з яких виносяться на захист:

1. Політика верховної влади у досліджуваній період була спрямована на поступове залучення широких кіл представників освічених класів до організації піклування про найменш захищені верстви суспільства. У той же час вона носила охоронницьке забарвлення, маючи на меті пом'якшення соціальних конфліктів.

2. Органи державної опіки намагалися всебічно вирішувати проблеми жебраків, дітей-сиріт, калік, для чого ними створювалися медичні, опікувальні, освітні установи. Однак, постійний брак коштів на давав змоги їм повністю реалізувати свій потенціал. Саме тому земства, що прийшли на зміну ПГО, усе прихильніше почали ставитися до патронату.

3. Допомозі духовенства мирянам був властивий церковно-громадський характер.

4. Губернії Лівобережної України відзначалися розгалуженою мережею благодійних товариств, які поглиблювали спеціалізацію у зв'язку з масовою пауперизацією населення.

Дисертанткою висловлені деякі посібання і рекомендації щодо подальшої наукової розробки проблеми.

Доцільним є створення монографічного дослідження, у якому був би зроблений порівняльний аналіз політики правлячих кіл усіх держав, до складу яких входили території України у період XVII-XI ст., стосовно малозащитених верств населення. Заслужують на увагу істориків те не вивчені у масштабах України питання добродійної діяльності міських і ставнових органів опіки, напівдержавних структур, церковних установ, окремих благодійників та філантропічних товариств у дорадянський час.

Основні положення роботи викладені у таких публікаціях:

1. Становлення та розвиток системи громадського піклування на Україні в XIX ст. // Наукові записки з історії України. - Збірник статей. - Екз. I. - Кіровоград, 1992. - С. II2-II8.
2. "Прикази громадської опіки" Лівобережжя та їх заклади /кінець XVII - перша половина XIX ст./ // Наукові записки з історії України. Збірник статей. - Екз. 3. - Кіровоград, 1995. - С. 80-89.
3. Церковна благодійність на Лівобережній Україні // Українська духовна культура в системі національної освіти: Тези доповідей та повідомлень наукової конференції. 18-19 квітня 1995 р. - Харків, 1995. - С. 106-107.
4. Формування мережі благодійних товариств Харківської губернії // Проблеми збереження та відновлення історичної пам'яті: Тези доповідей та повідомлень III наукової конференції з питань музеєзнавства та історичного краєзнавства. 23-24 травня 1995 р. - Харків, 1995. - С. II6-II7.
3. Законодавче оформлення основ добродійництва релігійних установ в Україні /кінець XVII - початок XX ст./ // Вісник Українського товариства охорони пам'яток історії та культури. - 1995. - № 4. - С. 59-63.

Сіс

Поляруш С.И. Становление и деятельность органов государственной опеки и общественной благотворительности на Левобережной Украине /1775-1918 гг./. Диссертация /на правах рукописи/ на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.01 - История Украины, Киевский университет имени Тараса Шевченко, Киев, 1996. Исследуется законодательное оформление компетенций и функционирование "Приказов общественного призрения", земств, церковных органов опеки и филантропических обществ на Левобережной Украине в конце XVIII - начале XX вв. Установлено, что указанные структуры создавались и действовали при активном участии местной общественности. В ходе усиления процесса пауперизации, они углубляли специализацию и охватывали новые слои населения.

Polyarush S.I. Formation and Activity of the Bodies of the State Guardianship and Public Charity on the Left-Bank Ukraine (1775-1918). Thesis (on the right of manuscript) on the completion of the academic degree of the candidate of History Science on speciality 07.00.01 "History of Ukraine", Kiev University named after Taras Shevchenko, Kiev, 1996. Legislative registration of the competences and functioning of "The orders of public care", Zemstvoes (elective district council in pre-revolutionary Russia), church bodies of charity and philanthropical societies on the Left-Bank Ukraine in the end of the 18th - beginning of the 20th centuries are being investigated. It is ascertained that the above-mentioned structures were created and worked with the active participation of the local people. In the course of reinforcement of the pauperization process, they deepened their specialization and enveloped new sections of the population.

Ключові слова: державна опіка, благодійність,
Лівобережна Україна.

Підписано до друку 21.03.1996р.Обем 0,9.Формат 60x84 1/16
Друк офсетний.Гир.1ССпр.Зам.5В.Безкоштовно.

ЛОД УДПУ ім.М.П.Драгоманова,Київ,Пирогова,9.

AB34.427

AB 34.427